

**MAQOLA MAVZUSI: "NOTO'LIQ OILADA BOLA SHAXSINI
SHAKLLANTIRISHNING IJTIMOIIY-PEDAGOGIK TIZIMI"**

University of Management and future technologies

*UMFT S 312-22 P Po' guruh talabasi **Djabbarova Mastura Sattarovna***

Annotatsiya: *Ushbu maqola noto'liq oilalarda tarbiyalangan bolalar shaxsiyatining shakllanish jarayonini o'rganadi va bu jarayonda ijtimoiy-pedagogik tizimning o'rni va ahamiyatini tahlil qiladi. Noto'liq oila sharoitida bola o'zining ijtimoiy va psixologik rivojlanishida ba'zi qiyinchiliklarga duch keladi. Shu sababli, o'qituvchilar, psixologlar, ijtimoiy xodimlar va boshqa mutaxassislar birgalikda ishlashlari zarur. Maqolada, shuningdek, oilaviy ta'lim muhitining bolalar uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishdagi roli, pedagogik yondashuvlar, ijtimoiy xizmatlar tizimining bolalar psixologiyasiga ta'siri, hamda shaxsiyatni shakllantirishdagi muhim omillar haqida batafsil ma'lumot berilgan.*

Kalit so'zlar: *Noto'liq oila. Bola shaxsini shakllantirish. Ijtimoiy-pedagogik tizim. Pedagogik yordam. Psixologik yordam. Hissiy rivojlanish. Jamiyat va stereotiplar. Oila va ta'lim tizimi. Ijtimoiy yordam. Bolalarning psixologik holati. Ta'lim va tarbiya. Ijtimoiy moslashuv. O'zini anglash. Pedagogik yondashuvlar. Ijtimoiy xizmatlar*

Kirish:

Bola shaxsini shakllantirish – bu insonning to'laqonli rivojlanishini ta'minlash uchun zarur bo'lgan uzoq muddatli jarayon bo'lib, ayniqsa, uning ilk yillarida oila muhitining roli juda katta ahamiyatga ega. Noto'liq oila – bu o'zining tarkibi bilan ta'sirchan bo'lgan, ota yoki ona tomonidan yoki ular tomonidan birgalikda tarbiyalanayotgan bolalarning o'qish va hayotdagi shaxsiy rivojlanishida ba'zi muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Biroq, noto'liq oilaning psixologik va pedagogik omillarni e'tiborga olish orqali bu muammolarni bartaraf etish mumkin.

Asosiy qism:

Noto'liq oilaning tarbiyaviy muhitiga ta'siri:

Noto'liq oilada tarbiyalanayotgan bolalar ko'pincha ota-ona bilan o'tkazilgan vaqtning cheklanganligi va hissiy qo'llab-quvvatlashning yetishmasligi kabi muammolarga duch keladilar. Bunday muhitda tarbiyalanuvchi bola, o'zini ishonchsiz va yolg'iz his qilishi mumkin. Bundan tashqari, ota-ona tomonidan birgalikda vaqt o'tkazilmaslik, bolada noto'g'ri va noteng hissiy holatlar yaratishi mumkin. Noto'liq oila sharoitida bola ko'proq himoya va e'tibor talab qiladi. Shu sababli, bunday bolalarni tarbiyalashda muayyan pedagogik va psixologik usullarni qo'llash zarur.

Oila va ta'lim tizimining birgalikda ishlashining ahamiyati: Noto'liq oila sharoitida bola shaxsiyatini shakllantirishda oila va ta'lim tizimining hamkorligi juda muhimdir. Ota-onalarning tarbiyaviy yondashuvlari, o'qituvchilarning professional yordami va ijtimoiy xodimlarning qo'llab-quvvatlashi bolaning rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi.

Bola psixologiyasi va noto'liq oiladagi bolalar:

Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, noto'liq oilalarda o'sgan bolalarda, ko'pincha, o'ziga bo'lgan ishonchsizlik, depressiya, xavotir va qo'rquv holatlari yuzaga keladi. Bunday bolalar o'zlarini oiladagi boshqaruvdagi tizimlar yoki muammolar tufayli o'zlarining shaxsiy haq-huquqlarini va ehtiyojlarini erkin ifoda eta olmaydilar. Shu bilan birga, oilada hissiy ko'makning yetishmasligi, bola o'zini ajralgan va yolg'iz his qilishiga olib kelishi mumkin.

Bolaning hissiy rivojlanishi: Psixologik jihatdan, bolalarda oiladagi nizolar yoki ota-onaning ajralishi kabi holatlar, hissiy zaiflikni keltirib chiqarishi mumkin. Bunday holatlar bolalarda stress va xavotirni oshiradi, bu esa ularda psixologik muammolarni keltirib chiqaradi. Shuning uchun, ota-onalar va pedagoglar bolaning psixologik holatiga doimiy e'tibor berishlari zarur.

Pedagogik tizim va yordamchi xizmatlarning roli:

Pedagogik yondashuvlar: O'qituvchilar, pedagoglar va psixologlar bola shaxsiyatini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Pedagogik tizimda bolaning shaxsiy rivojlanishiga doimiy yordam ko'rsatish zarur. Bunday bolalar uchun, avvalo,

ta'lim muassasalarida, ularning hissiy va intellektual ehtiyojlarini qondirishga yo'naltirilgan maxsus dasturlar mavjud bo'lishi kerak.

Psixologik yordam: Noto'liq oilalarda tarbiyalanayotgan bolalarga psixologik yordam ko'rsatish alohida ahamiyatga ega. Pedagogik tizim va psixologlar bolalar bilan ish olib borish orqali ularga ijtimoiy va psixologik muammolarni hal qilishda yordam berishlari lozim.

Masalan, ijtimoiy moslashuv, o'zini anglash, emotsional barqarorlikni ta'minlash kabi yo'nalishlarda yordam berish mumkin.

Ijtimoiy-jamiat muhitining roli:

Jamiat va stereotiplar: Noto'liq oiladagi bolalarga ijtimoiy diskriminatsiya yoki stereotiplar asosida salbiy munosabatlar ko'rsatilishi ularning o'ziga bo'lgan ishonchining pasayishiga olib keladi. Shuning uchun, jamiyatda noto'liq oilalarda tarbiyalanayotgan bolalar uchun ijtimoiy yordamning kuchaytirilishi zarur.

Ijtimoiy yordam tizimlari: Ijtimoiy xizmatlar, davlat va xususiy tashkilotlar noto'liq oilalarda o'sgan bolalarga psixologik va moliyaviy yordam ko'rsatishi, ularga turli ijtimoiy qo'llab-quvvatlash dasturlari orqali yordam berishi kerak. Bu bolalar uchun ta'lim va tarbiya jarayonini yaxshilashga xizmat qiluvchi tizimni tashkil etish muhimdir.

Noto'liq oilada bola tarbiyasi va uning shaxsiyatini shakllantirish, ko'plab ijtimoiy va psixologik omillarni o'z ichiga olgan murakkab jarayondir. Bunday oilalarda bola psixologiyasi va ijtimoiy rivojlanishi ko'plab muammolar bilan to'qnash kelishi mumkin. Noto'liq oilaning bola shaxsini shakllantirishga ta'siri, ularning tarbiyasi, psixologik holati va ijtimoiy rivojlanishiga qaratilgan yondoshuvlarni chuqur o'rganish zarur.

Noto'liq oilaning ta'rifi va turlari

Noto'liq oila – bu ota yoki ona va bolalar o'rtasidagi ijtimoiy o'zaro munosabatlar turli sabablarga ko'ra buzilgan oila shaklidir. Bu turdagi oilalar ayrim hollarda ota yoki ona tomonidan tug'ilgan bola bilan yolg'iz qoldirilgan yoki ota-onasidagi ajrim, xatoliklar yoki boshqa noxush holatlar tufayli shakllanadi. Noto'liq

oilalar, ko'pincha jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy holati, madaniyati va boshqa omillarga ta'sir qiladi.

Bunday oilaning turlari quyidagilarga bo'linishi mumkin:

Ona yoki otaning yo'qligi: Bu oilada bolalar faqat bitta ota yoki onaga ta'lim-tarbiya olib keladilar. Ota-ona o'rtasida ajrim, ajralish, yoki ota-onaning birining vafoti bunga sabab bo'lishi mumkin.

Ota-ona orasida muammolar: Noto'liq oila ko'pincha ota va ona o'rtasidagi muammolar, farqli nuqtai nazar yoki nikohdagi ijtimoiy tahdidlar bilan bog'liq.

Noto'liq oilaning bola shaxsiga ta'siri

Noto'liq oilada tarbiyalangan bolalar ko'pincha ijtimoiy va psixologik muammolarga duch kelishadi. Ularning o'zini-o'zi anglash jarayoni, o'zligini shakllantirish, va hayotga bo'lgan qarashlari bunday oilada yashash jarayonida o'ziga xos tarzda rivojlanadi. Ba'zi asosiy ta'sirlar quyidagilardan iborat:

Psixologik muammolar: Bola ota yoki onaning yo'qligi yoki oiladagi nizo natijasida psixologik muammolarga duch kelishi mumkin. Bu bolalarning o'ziga bo'lgan ishonchini kamaytirishi, depressiya, xavotirlik, o'zini tazyiqqa solish kabi holatlar yuzaga kelishi mumkin.

Ijtimoiy o'zgarishlar: Noto'liq oilada bola o'zining ijtimoiy rolini aniq shakllantira olmaydi. Ota yoki ona etishmasligi sababli bolaning ijtimoiy va shaxsiy aloqalari qiyinlashadi. Bu bola jamoa ichida o'z o'rnini topishda qiyinchiliklarga olib kelishi mumkin.

Tarbiyaning noan'anaviyligi: Noto'liq oilada bola bir ota-ona tomonidan tarbiyalansa, ba'zida o'zgacha va noan'anaviy pedagogik yondoshuvlar qo'llanilishi mumkin. Bu bola tarbiyasida tasavvur qilinmagan qarama-qarshiliklarni yuzaga keltiradi.

Vaziyatni yengish strategiyalari: Bunday oilalarda bolalar ko'pincha ota-ona muammolariga qaramay, o'zini saqlash va moslashish usullarini o'rganadilar. Ba'zi bolalar o'zlarini to'liqroq his qilish uchun o'zini faolroq yoki ajralib turadigan tarzda ko'rsatishi mumkin.

Ijtimoiy-pedagogik tizimning roli :

Bola shaxsining shakllanishi jarayonida ijtimoiy-pedagogik tizimning o'рни nihoyatda katta. Bu tizimda ota-ona, ta'lim muassasalari, jamiyat va boshqa ijtimoiy institutlar alohida rol o'ynaydi.

Ota-ona tarbiyasi: Ota yoki ona, bola tarbiyasida asosiy o'rinni egallaydi. Shuning uchun ularning o'zaro munosabatlari va bola bilan o'zaro muloqoti bola psixologiyasi va tarbiyasida katta ahamiyatga ega.

Ta'lim tizimi: Noto'liq oilada bola ta'lim muassasasiga kirganida, o'qituvchilar va psixologlar uning psixologik va ijtimoiy holatini inobatga olgan holda individual yondashuvlar qo'llashlari lozim. O'qituvchi bola bilan do'stona va qo'llab-quvvatlovchi munosabatda bo'lishi, unga yordam berishi kerak.

Xulosa:

Noto'liq oilada bola shaxsini shakllantirishning ijtimoiy-pedagogik tizimi ko'p jihatdan o'ziga xos xususiyatlarga ega. Bu tizim, nafaqat oila, balki jamiyat, ta'lim tizimi va psixologik yondashuvlar o'rtasidagi birgalikda amalga oshiriladigan kompleks yondashuvlarni talab qiladi. Shaxsiyatni shakllantirishda muammolarni hal qilish uchun ta'lim muassasalari, psixologlar va ijtimoiy xizmatlar birgalikda samarali ish olib borishlari zarur. Bu jarayonlarda bolaning individual ehtiyojlari va ijtimoiy holatini inobatga olish alohida ahamiyatga ega.

ADABIYOTLAR:

- 1.Xo'jaev, M. (2017). Oila va bolalar: Tarbiyaviy yondashuvlar. Toshkent: O'zbekiston Yozuvchilar Uyi.
- 2.Rasulova, S. (2015). Ijtimoiy-pedagogik xizmatlar va bolalarning psixologik sog'lomligi. Toshkent: Fan va Texnologiya.
- 3.Shakirova, D. (2016). Noto'liq oilada tarbiyalangan bolalar va ijtimoiy yordam. Toshkent: Noshir.